

Цитування:

Соболевська С. О. Роль народної та авторської ляльки у міжкультурній комунікації. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2023. № 3. С. 27–31.

Sobolevska S. (2023). Role of Folk and Author's Dolls in Intercultural Communication. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 3, 27–31 [in Ukrainian].

Соболевська Світлана Олександрівна,
кандидат культурології,
доцент кафедри філософської антропології,
філософії культури та культурології
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-5361-7085>
svitlanasobolevska@gmail.com

РОЛЬ НАРОДНОЇ ТА АВТОРСЬКОЇ ЛЯЛЬКИ У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Мета дослідження – з'ясувати роль народної та авторської ляльки у міжкультурній комунікації. **Методологія дослідження** у культурологічному дискурсі базується на компаративному методі для порівняння особливостей використання народної та авторської ляльки у діалозі культур, методі порівняльного аналізу для систематизації відомостей про ляльки різних народів світу, методі узагальнення для формування висновків статті. **Наукова новизна.** Доповнено класифікацію основних народних та авторських ляльок для дослідження ролі ляльки у міжкультурній взаємодії в різних країнах світу; з'ясовано, як виставки народної та авторської ляльки сприяють міжкультурній комунікації. **Висновки.** Виявлено, що авторська лялька є відображенням світогляду автора та його інтерпретації світу. Відповідно, народна лялька як частина культурних надбань певної нації і національно-культурний символ сприяє усвідомленню власної національної ідентичності у міжкультурній комунікації. У результаті як народна, так й авторська лялька під час проведення виставок можуть стати посередниками у діалозі культур і сприяти збереженню національних культурних цінностей.

Ключові слова: авторська лялька, діалог культур, культурні цінності, міжкультурна комунікація, народна лялька.

Sobolevska Svitlana, Candidate of Cultural Science, Associate Professor, Department of Philosophical Anthropology, Philosophy of Culture, and Cultural Studies, Ukrainian State Dragomanov University

Role of Folk and Author's Dolls in Intercultural Communication

The purpose of the article is to find out the role of folk and author's dolls in intercultural communication. **The research methodology** in the cultural discourse is based on the comparative method for comparing the peculiarities of using folk and author's dolls in the dialogue of cultures, the method of comparative analysis for systematising information about dolls from different nations of the world, and the method of generalisation for forming the conclusions of the article. **The scientific novelty.** The classification of the main folk and author's dolls is supplemented to study the role of the doll in intercultural interaction in different countries of the world, and it is found out how exhibitions of folk and author's dolls promote intercultural communication. **Conclusions.** It has been found that the author's doll is a reflection of the author's worldview and his/her interpretation of the world. In turn, the folk doll as a part of the cultural heritage of a particular nation and a national and cultural symbol contributes to the realisation of one's own national identity in intercultural communication. As a result, both folk and author's dolls can become intermediaries in the dialogue of cultures during exhibitions and contribute to the preservation of national cultural values.

Keywords: author's doll, dialogue of cultures, cultural values, intercultural communication, folk doll.

Актуальність теми дослідження. Народна лялька – частина народного мистецтва, і наявні джерела свідчать, що лялька була присутньою у культурі кожного континенту: у країнах Європи, Центральної і Південно-східної Азії, Африки, Південної та Північної Америки, Австралії. Первісна людина, створюючи ляльку із природних матеріалів – соломи, глини або дерева, намагалась висловити свої уявлення про світ і, оскільки така іграшка мала антропоморфні риси, про себе. Також ляльки

призначалися для здійснення магічних обрядів, які і нині існують у деяких країнах Африки та Латинської Америки.

У музеї або у приватній колекції давня лялька являє собою твір мистецтва, культурну цінність. Тож етнічні експозиції ляльок різних народів світу наявні у багатьох музеях. Визначити приналежність народної іграшки до певної культури можна за характерними рисами обличчя ляльки, матеріалом, з якого вона виготовлена, особливостям та елементам

її одягу.

Українська науковця О. Вознесенська пропонує наступне визначення ляльки: «Лялька – це тривимірне зображення у вигляді фігурки людини чи тварини, яке управляється людиною (цікаві роздуми з цього приводу в В. Шафранюка); з ХХ століття ляльки зазвичай використовуються як іграшки для дітей. Лялька відома, і як дитяча іграшка, і як оберіг родини й Роду, і як могутній магичний талісман та символ зв'язку між поколіннями [2, 167].

Щодо авторської ляльки, варто підкреслити, що релігія, природа і взаємодія між людьми були трьома основними надихаючими силами для митців протягом багатьох століть, хоча засоби вираження власного бачення образу ляльки змінювалися від каменю і соломи до тканини та целулоїду.

Отже нині народна лялька та авторська лялька, одягнута у національний костюм, можуть використовуватись для ознайомлення відвідувачів музеїв і виставок з особливостями різних національностей і рас та сприяти міжкультурній комунікації.

Мета дослідження – з'ясувати роль традиційної та авторської ляльки у міжкультурній комунікації.

Аналіз досліджень і публікацій. Кількість наукових публікацій, які стосуються дослідження народної та авторської ляльки, обмежена. Українську традиційну ляльку у своїх працях розглядали Л. Герус, М. Грушевський, О. Найден. Народну ляльку у сучасних умовах вивчають О. Матвієнко, О. Склярєнко, М. Цивін. До функції ляльок в історичному контексті, властивостей магичних ляльок, особливостей використання ляльки-мотанки в арт-терапевтичному процесі звертається О. Вознесенська. Наявні праці А. Пейта «The Art of the Japanese Doll» і Ненсі Н. Шиффер «Indian Dolls With Values: A Schiffer Book for Collectors» стосуються мистецтвознавчих аспектів дослідження народних ляльок Сходу та американських індіанців. Тож виникає потреба у культурологічному підході до дослідження ролі народної та авторської ляльки у міжкультурній комунікації.

Виклад основного матеріалу. Для дослідження ролі ляльки у міжкультурній взаємодії необхідно звернутися до класифікації основних народних та авторських ляльок. Отже, ляльок можна класифікувати:

1) за способом виготовлення: масово виготовляються промислові ляльки, унікальними є ляльки ручної роботи;

2) за використовуваними матеріалами: солом'яні, дерев'яні, глиняні, воскові, металеві, скляні, текстильні, гумові, ляльки з пап'є-маше;

3) за сферою використання: іграшки для дітей, театральні ляльки, інтер'єрні ляльки, сувенірні ляльки, опудала, обрядові ляльки, магичні ляльки, манекени;

4) за зовнішнім виглядом: «прекрасні ляльки», характерні ляльки, ляльки емоційної рефлексії, етнографічні ляльки [1].

Доповнити таку класифікацію можна прикладами ляльок, які найчастіше експонуються на виставках та є характерними для тих країн, які вони представляють.

Найпопулярніша традиційна українська лялька – лялька-мотанка або вузлова лялька, виготовлена з тканини. Найчастіше дослідники української культури класифікують її за обрядовими властивостями – берегиня, княгиня, наречена, десятиручка, пеленашка тощо [4]. У країнах Африки ляльок виготовляли вручну: сплітали з трави, вирізали з дерева, одягали в барвисті тканини, прикрашали браслетами і намистами, зберігали та передавали з покоління в покоління, а також використовували в релігійних обрядах. Як правило, африканські ляльки зображували не дітей, а вже дорослих заміжніх жінок, одягнених в традиційний одяг. Індіанці також виготовляли ляльок: у кожного племені вони були різні, особливі, виготовлені з різних природних матеріалів – дерева, качанів кукурудзи, хутра, шкіри, пір'їн, волокон рослин. Наприклад, у племені навахо, яке займалося мисливством, ляльок виготовляли із хутра і шкіри. Ляльки у північних племен індіанців символізували зв'язок з потойбічними силами, тому протягом тривалого часу народні майстри виготовляли їх без рис обличчя, адже вважалося, що лялька з намальованим обличчям може оживати і налякати малюка. Поступово ляльки набули людських рис, їх почали одягати в національні костюми, щоб зберегти культуру. Отже нині ці ляльки уособлюють і поширюють інформацію про різноманітні корінні народи з усієї Північної Америки і до арктичних районів Канади [8].

Ляльки є частиною традицій Індії. Сьогодні це не тільки розвага, а й засіб зображення індійського життя з різноманітним його культурним особливостям. Кожен регіон Індії відомий своїми типовими ляльками та іграшками: в Ассамі та Західній Бенгалії виготовляють іграшки з кісточок, у східному теракотовому поясі популярні моделі на тему

«мати і дитина». Варанасі, Лакхнау, Матхура і Вріндаван відомі своїми яскраво розмальованими дерев'яними ляльками та іграшками, Тірупаті – ляльками дампаті (чоловік-жінка). У Раджастані виготовляють ляльок з невипаленої глини. У Мадхубані ляльки роблять із трави сіккі. У Кондапаллі в штаті Андхра-Прадеш деякі традиційні ляльки та іграшки виготовляють із суміші коров'ячого гною, тирси та глини і покривають їх блискучими пігментами [6].

У Китаї та Японії перші знахідки ляльок датовані III тисячоліттям до н. е. Ляльки зі слонової кістки в Китаї були відомі з давніх часів, хоча цінним матеріалом слонова кістка тут не вважалася, адже з часом жовтіла, а також тріскалася від сухого повітря. Та коли у XVIII столітті Європа налагодила торгівлю зі Сходом, слонова кістка була високо оцінена європейцями. Особливо їх увагу привертала лялька зі слонової кістки, що вимагала особливого мистецтва у роботі і за кольором нагадувала людське тіло. Нині слоновою кісткою для виготовлення ляльок не користуються, побачити такі вироби можна тільки у музеях і у приватних колекціях. Також у світовій культурі чільне місце посіло виготовлення китайських і японських порцелянових ляльок. Та першою традиційною японською лялькою вважається кокеші – дерев'яна лялька. Таких ляльок виготовляли з деревини вишні, клена, кизилу і розписували вручну рослинними та квітковими мотивами. Вважається, що у давні часи їх використовували для проведення обрядів і в якості поминальних ляльок. Японські ляльки (нінгьо) відіграли важливу роль у культурі японського суспільства з найперших етапів його розвитку – це були і фігурки-талісмани, і центральні персонажі у химерних постановках, і манекени у медичних дослідженнях, і декоративні прикраси, і рідкісні колекційні об'єкти мистецтва. Існує безліч видів японських ляльок, та п'ять головних категорій іграшок нінгьо – імператорські ляльки (госьо), ляльки-дівчатка (хіна), ляльки-хлопчики (муся), костюмовані ляльки (ішо) та театральні ляльки [7].

Демонструючи ляльок різних народів світу українські музеї привертають увагу до традицій інших країн. Наприклад, у Національному музеї імені Тараса Шевченка відбулась виставка типових японських дерев'яних ляльок кокеші. На виставці було представлено 70 дерев'яних ляльок з різних куточків Японії з характерними для кожної області технікою виготовлення і розпису. У ході

церемонії відкриття виставки було зазначено, що, якщо європейські ляльки виставляють свою красу напоказ, то кокеші ховає її у своєму серці. Також відвідувачі виставки змогли побачити м'ячики темари, мистецтво виготовлення яких нараховує понад тисячу років і передається з покоління в покоління. Насиченість кольорів у візерунках, які оточують сферичну поверхню, ретельно виконана в техніці вишивання і, за японськими уявленнями, приховує в собі естетичну завершеність і філософський зміст. У цьому і є головна риса привабливості темари. Тож подібні виставки сприяють зміцненню японсько-українських зв'язків [5].

Оригінально пропагують культури різних народів, використовуючи українську народну ляльку, в Ужгороді: у 2022 році в Ужгородському скансені було відкрито виставку українських ляльок-мотанок, одягнутих у самобутні національні костюми різних народів світу. Ідея цього проекту виникла в діаспорі у середовищі українок, які з різних причин опинилися далеко за межами батьківщини. Головними авторками експозиції «Українські ляльки мандрують світом» стали Н. Хаген з норвезького Осло і Т. Золочевська з німецького Бремена. Саме Н. Хаген запропонувала реалізувати цю ідею своїм подругам-лялькаркам, що проживають у різних країнах, і ті з радістю погодилися. Певну роль у реалізації оригінального задуму відіграла й коронавірусна пандемія, через яку люди були змушені більше часу проводити вдома і мали можливість займатися своїм хобі. Впродовж декількох місяців понад 40 майстринь виготовили 82 ляльки-мотанки. Завдяки цим мистецьким іграшкам можна, по-перше, відстежити географію українок, які проживають за кордоном, та обрали головною героїнею проекту ляльку-мотанку, що асоціюється з Україною. По-друге, оскільки майстрині виготовили для ляльок національні костюми тих країн, де зараз мешкають, і колорит яких добре вивчили – Австрія, Ісландія, Румунія, Угорщина, Греція, Естонія, Італія, Латвія, Молдова, Нідерланди, Німеччина, Норвегія (загалом близько тридцяти країн Європи, Латинської Америки та Південної Африки), – відвідувачі виставки в Україні отримали можливість дізнатися більше про культуру цих країн.

Костюми ляльок-мотанок були опрацьовані дуже детально: деякі ляльки мали головні убори, деякі – прикраси (сережки, намиста з бісеру й кераміки) чи аксесуари (дамські сумочки, кошики), деякі були взуті у черевики. Більшість ляльок-мотанок – жінки,

та були і національні пари, в яких чоловіки також одягнуті в парадний, святковий одяг. Наприклад, іспанська чоловіча лялька-мотанка мала мулету (яскраве червоне полотнище, яким матадори дражнять бика під час кориди) (рис. 1).

Рис. 1. Ляльки-мотанки з Іспанії [3]

Роботи були виконані різними техніками і демонстрували національний колорит як цілих народів, так і етнічні «родзинки» окремих регіонів тієї чи іншої країни. Такі особливості формувалися впродовж багатьох століть і це справжня автентика з глибин історії. Наприклад, норвезька лялька-мотанка одягнута в бюнад – верхнє святкове вбрання виготовляють із вовни, а сорочки – з льону (рис. 2).

Рис. 2. Ляльки-мотанки з Норвегії [3]

За словами Н. Хаген, авторки цієї лялька, у Норвегії навіть існує спеціальний уповноважений орган «bunads politiet», який слідкує, чи з дотриманням усіх особливостей шиють національний костюм. За тамтешньою традицією, норвежці можуть носити бюнади

тільки того регіону, де людина народилася або мешкає значну частину життя.

Натомість лялька-мотанка зі Швеції мала білу сорочку, синю спідницю з коротким корсажем та поясом зі срібною пряжкою, а також фартушок жовтого кольору, прикрашений вишивкою з білих квітів і зелених листочків (рис. 3).

Рис. 3. Ляльки-мотанки з Німеччини і Швеції [3]

За словами авторки, майстрині Т. Шевцової, такий костюм спроектувала королева Сільвія до Дня Швеції. Лялька-мотанка з Польщі була одягнута в національний костюм, виконаний трьома різними техніками вишивки: верхоплутом, занизуванням та поверхницею (рис. 4).

Рис. 4. Ляльки-мотанки з Польщі і Словаччини [3]

За словами авторки, майстрині О. Довжик, дана мотанка зроблена на основі української вузлової ляльки. Також у центрі експозиції на окремому подіумі розмістилися українські ляльки-мотанки, представниці різних регіонів – слобожанка, волинянка, подолянка, полісянка тощо, святкове вбрання яких

відповідало особливостям регіонів, звідки вони походять (рис. 5).

Рис. 5. Ляльки-мотанки, які представили на виставці різні регіони України [3]

З Ужгорода виставка оригінальних ляльок-мотанок направила до інших міст України. Майстрині ляльок долучались до неї по відеозв'язку, щоб розповісти про свої роботи, техніку виконання, життя за кордоном, особливості культури інших країн [3].

Висновки. Авторська лялька, виконана митцем в індивідуальній манері, є відображенням світогляду автора та його інтерпретації світу. В свою чергу, народна лялька як частина культурних надбань певної нації і національно-культурний символ сприяє усвідомленню власної національної ідентичності у міжкультурній комунікації. Отже як народна, так й авторська лялька можуть стати посередниками у діалозі культур і сприяти збереженню національних культурних цінностей.

Література

1. Вознесенська О. Л. Лялькотерапія: особливості та ризики використання ляльки в терапії. *Простір арт-терапії*. 2018. Вип. 1 (23). С. 12–25.
2. Енциклопедичний словник з арт-терапії / О. Л. Вознесенська, О. М. Скар, О. А. Бреусенко-Кузнецов, О. О. Деркач, Л. В. Мова та ін.; за заг. наук. ред. О. Л. Вознесенської, О. М. Скар. Київ : Видавець ФОП Назаренко Т. В., 2017. 312 с.
3. Мотанки-інтерляльки: Як оригінально пропагувати культуру різних народів через Україну. *Депо Закарпаття*: вебсайт. URL: [https://zak.depo.ua/ukr/zak/motanki-interlyalki-yak-originalno-propaguvati-kulturu-riznikh-narodiv-cherez-](https://zak.depo.ua/ukr/zak/motanki-interlyalki-yak-originalno-propaguvati-kulturu-riznikh-narodiv-cherez-ukrainu-202201171413210)

ukrainu-202201171413210 (дата звернення: 02.07.2023).

4. Лялька-мотанка: традиції, види й символи. Миколаївський обласний центр народної творчості: веб-сайт. URL: <https://ocnt.com.ua/lyalka-motanka-tradicii-vidi-j-simvoli/> (дата звернення: 02.07.2023).

5. Японські традиції в стінах українського музею. *День*: веб-сайт. URL: <https://m.day.kyiv.ua/article/taym-aut/yaponski-tradytsiyi-v-stinakh-ukrayinskoho-muzeyu> (дата звернення: 03.07.2023).

6. Doll Making in India. Dolls of India : веб-сайт. URL: <https://www.dollsofindia.com/library/dollmaking/> (дата звернення: 04.07.2023).

7. Pate A. Ningyo: The Art of the Japanese Doll. Tuttle Publishing, 2005. 224 p.

8. Schiffer Nancy N. Indian Dolls With Values: A Schiffer Book for Collectors. Schiffer Publishing. 1997. 112 p.

References

1. Voznesenska, O. L. (2018). Puppets: features and risks of using a doll in therapy. *Prostir art-terapii*, 1 (23), 12–25 [in Ukrainian].
2. Encyclopedic dictionary of art therapy. (2017). Eds.: O. L. Voznesenska, O. M. Sknar, O. A. Breusenko-Kuznietsov, O. O. Derkach, L. V. Mova et al; science ed.: O. L. Voznesenska, O. M. Sknar. Kyiv: Vydavets FOP Nazarenko T. V. [in Ukrainian].
3. Motanka interludes: How to promote the culture of different nations through Ukraine in an original way. (2022). *Depo Zakarpattia*. Retrieved from: <https://zak.depo.ua/ukr/zak/motanki-interlyalki-yak-originalno-propaguvati-kulturu-riznikh-narodiv-cherez-ukrainu-202201171413210> [in Ukrainian].
4. Knot folk doll: traditions, kinds, and symbols. (2022). *Mykolaivskyi oblasnyi tsentr narodnoi tvorchosti*. Retrieved from: <https://ocnt.com.ua/lyalka-motanka-tradicii-vidi-j-simvoli/> [in Ukrainian].
5. Japanese traditions in the Ukrainian museum (2001). *Den*. Retrieved from: <https://m.day.kyiv.ua/article/taym-aut/yaponski-tradytsiyi-v-stinakh-ukrayinskoho-muzeyu> [in Ukrainian].
6. Doll Making in India (2023). *Dolls of India*. Retrieved from: <https://www.dollsofindia.com/library/dollmaking/> [in English].
7. Pate, A. (2005). *Ningyo: The Art of the Japanese Doll*. Tuttle Publishing, 224 [in English].
8. Schiffer, Nancy N. (1997) *Indian Dolls With Values: A Schiffer Book for Collectors*. Schiffer Publishing, 112 [in English].

*Стаття надійшла до редакції 14.07.2023
Отримано після доопрацювання 17.08.2023
Прийнято до друку 24.08.2023*